

Şor Türklerinin Atasözleri

Shor Turkic Proverbs

Semih Babatürk

Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Yabancı Diller Yüksekokulu, Dil Hazırlık Bölümü, Bişkek / Kırgızistan

e-posta semih.babatürk@manas.edu.kg

orcid 0000-0002-6778-4204

doi 10.54316/dilarastirmalari.1172485

Atıf

Citation

Babatürk, Semih (2022). Şor

Türklerinin Atasözleri.

Dil Araştırmaları, 31: 197-

214.

Başvuru

Submitted

08.09.2022

Revizyon

Revised

15.10.2022

Kabul

Accepted

25.10.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.11.2022

ÖZ

Günümüzde kaybolma sürecinde olan diller arasında yer alan Şor Türkçesi Güney Sibirya topraklarında yaşayan yerli halk tarafından kullanılmaktadır. 20. Yüzyılın başlarında yazı dili olarak kullanılmış olsa da günümüzde sadece konuşma dili olarak kullanılan Şor Türkçesi büyük ölçüde Rusçanın etkisinde kalmıştır. Çünkü Şor Türklerinin yaşadıkları bölgede Rusça her alanda çok aktif bir şekilde kullanılan dildir. Hatta yeni nesillerin anadili de maalesef Rusça olmuştur. Şorca gençler arasında ikinci dil durumundadır. Bazı gençler tarafındansa hiç bilinmemektedir.

Atasözü, bir halkın manevi kültürünü, edinilen hayat tecrübesini, kültürel değerlerini, inançlarını yansıtan özel kalıp ifadelerdir. Şor Türkçesi de bu bakımdan zenginlik gösterir. Şor kültürü ve Şor dilinin söz varlığını atasözlerinde görmek mümkündür. Günümüz Türk toplulukların atasözleri üzerine pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Şor Türklerinin atasözleri ile ilgili kapsamlı bir inceleme bulunmamaktadır. Çalışmada Şor Türkçesinde kullanılmakta olan atasözleri konu bakımından tasnif edildikten sonra anlam ve işlev açısından incelenmiştir. Bu atasözlerinin Türkiye Türkçesi karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Ayrıca Şor atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki atasözleri yapı ve anlam açısından karşılaştırılarak özellikle anlam açısından benzer olanlar belirlenmiştir.

Farklı yazılı kaynaklardan derlediğimiz Şor atasözlerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek Şor halkının unutulmaya yüz tutan kültürü, gelenek görenekleri, dünya görüşü, düşünce yapısı hakkında çok değerli bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şor Türkleri, atasözü, anlam, işlev, kültür

ABSTRACT

Shor Turkic is one of the languages that is in danger of disappearing and spoken by indigenous peoples living in the territory of Southern Siberia. Despite the Shor written language was first used at the beginning of the

XX century, nowadays it is used only in colloquial speech due to the Russian influence. The regions where Shors currently reside was completely Russified under the Russian influence. Unfortunately, the young generation is not proficient in their native language. So, some Shor Turks use the Shor language as the second language, but the rest do not speak at all.

A proverb is a type of a special set of phrases that carry spiritual and cultural values acquired through life experiences, cultural significance, and beliefs. Shor Turkic is relatively rich in this respect. In the proverbs it is possible to find the elements of the Shor culture and language. Many researches on proverbs have been carried out among modern Turkic communities. However, there is no detailed study on this particular topic. This article is focused on the classification of Shor Turkic proverbs and analysis of their meanings and functions. The Turkish equivalents of these proverbs were provided in brackets. Also, the Shor Turkic and Turkish proverbs with similar structures and meanings have been identified and compared.

Through the detailed study of the Shor proverbs that have been compiled from different sources, we could obtain the valuable information related to the culture, customs, traditions, worldview, and thought of Shor Turks that are becoming endangered.

Keywords: Shor Turks, proverb, meaning, function, culture

Giriş

Şor Türkleri Rusya Federasyonu'nun Kemerovo Bölgesi'nde Dağlık Şorya olarak adlandırılan bölgede yaşayan bir Türk topluluğudur. Günümüzde nüfusları on beş binin altına düşmüş olan Şor Türklerinin dilleri yok olma sürecindedir. Özellikle köyden kente göç, bu yok olma sürecini hızlandırmıştır. Genellikle gençler Dağlık Şorya'nın güneyinden (Mrassu ve Kondoma ırmaklarının üst tarafları) kuzey tarafında bulunan şehirlere (Mıski, Mejdureçensk, Osinniki, Novokuznetsk) ve kısmen Kondoma Irmağı havzasında bulunan kasabalara (Taştapol, Şalım, Şeregeş, Spassk, Kaz, Mundıbaş, Temir-Tau) göç etmişlerdir. Son yıllarda Şor Türklerinin başta eski SSCB cumhuriyetleri olmak üzere Rusya'nın dışına göç ettiği de görülmektedir (Çispiyakov 2004: 8). Şor Türkçesi bir dönem yazı dili olarak kullanılmış, okullarda okutulmuş olsa da artık konuşma dili şeklinde günlük hayatın içinde varlığını devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle başta atasözleri olmak üzere tüm dile dayalı kültür zenginlikleri Şor dili için çok önemlidir.

Şor Türkçesinin Türk Lehçeleri arasında yerini gösteren çeşitli tasnif denemeleri yapılmıştır. Ses hususiyetlerine göre, Türk şivelerinin tasnifini yapan Radloff, Şor Türkçesini Şimali Altay şiveleri ana grubunun Şor şivesi alt grubuna dâhil etmiştir. J. Ramstedt, C. Kuzey Grubu altında 2. z-bölümü 3, Koybal, Şor 4. Çalım lehçelerini göstermektedir. A. Samoyloviç, Radloff tasnifini yardımcı olarak alarak Türk lehçelerinin ses özelliklerine göre tasnif etmiştir. Samoyloviç tasnifinde Şor Türkçesini, II. D - Grubu (Uygur, Kuzeydoğu) grubunda C, z - bölümü içinde gösterir. M. Räsänen, seslerin inkişafını esas alan tasnifinde, III. (C). Kuzeydoğu (Ramstedt'te Kuzey) grubunun 2. z- bölümünde 5. Şor olarak gösterilmektedir. M. Räsänen, tasnif denemesinde Ramstedt'in tasnifini esas almış ve bunu Radloff ve Samoyloviç'in

tasnifiyle tamamlamıştır. R. R. Arat, Türk dilini Türk lehçe grupları ve Türk şive grupları olarak iki ana grupta toplamıştır. Şor Türkçesi, Türk şive grupları grubu altında II. z-grubu (azağ, tağ, tağlığ, ƙalğan) (Abakan) grubunda düşünülmüştür. N. A. Baskakov, Türk dilini iki ana grupta toplamaktadır: I. Batı Hun Dalı, II. Doğu Hun Dalı. Baskakov'un tasnifinde Şor Türkçesi, Türk dillerinin Doğu Hun Dalı grubu altında, Hakas bölümü içine girmektedir. Talat Tekin'in tasnifine göre Şor Türkçesi, (Orta Çulım, Mrass, Yukarı Tom diyalektleri) Türk dillerinin azah/azağ grubuna girmektedir (Babatürk 2016: 26-27).

Atasözü kelimesi Türkçe Sözlük'te "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK 1998: 155). Şor Türklerinde atasözleri "kep sös", "ülger sös", "çajılgı sös" (Drenkova 1940: 348-349; Tannagaşeva-Akalın 1995: 124). şeklinde ifade edilmektedir. İncelediğimiz atasözleri Çudayakov (2008) ve 2013 yılında bölgede kendi yaptığımız derlemelerden oluşmaktadır. Çalışmada toplam 213 adet atasözü incelenmiştir.

Türk lehçelerindeki atasözleriyle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Cengiz (2016) bu çalışmaları şu şekilde sıralar: Aça (2011), Arıkoğlu (2007), Azmanoğlu (1999), Çelik Şavk (2000), Ceylan (1996), Çobanoğlu (2004), Dilek (1996), Güngör ve Cailova Güngör (1998), İsmail ve Gümüş (1995), Kirişçioğlu (2007), Kürenov ve Gümüş (1995), Musaoğlu ve Gümüş (1995), Ölmez (2009), Öztopçu (1992), Pekacar (2006), Taymas (1968), Yoldaşev ve Gümüş (1995). Tarihten günümüze atasözlerinin birçok Türk dil ve diyalektindeki örnekleri için Ölmez (2009) ile Türk dünyasındaki pek çok ortak atasözüne işaret eden Çobanoğlu (2004)'nun çalışmaları kapsamları bakımında önemlidir. Altay dilleri bağlamında Gül (2003), (2010)'ün Türkçe ile Moğolca atasözlerini karşılaştırdığı çalışmalarında, Türk ve Moğol düşünce tarzındaki ortaklıklara işaret edilmiş ve bunların atasözlerindeki yansımaları örneklendirilmiştir (Cengiz 2016: 132). Ayrıca atasözleriyle ilgili Iğın (2016), Çakmak (2015), Durmuş (2018), Doğan (2020)'in çalışmaları bulunmaktadır. Şor atasözlerinde hayvan kültürüyle ilgili Bağcı (2020)'nin bir çalışması bulunmaktadır.

Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Milletın ortak düşünce, inanış ve tutumunu belirtir, halka yol gösterirler (Aksoy 1984: 199). Atasözleri, sözlü kültürün önemli kaynaklarından biridir. Toplumların ortak kültürel değerleri, geçmişleri, gelenek ve görenekler, hayat tarzları, düşünce ve inanç yapıları, sosyal yaşamları, hayata bakış tarzları atasözleri içinde görülür. Atasözleri, yüzyıllar boyu süren hayat tecrübeleri sonucunda oluşmuştur. Bu nedenle halk için kutsal sözler kadar etkilidir. İnanırdıcı özelliklere sahiptirler. Yol göstericidir. Atasözleri tüm halka mal olmuş millî değerlerdir.

Atasözleri sadece dil malzemesi değildir; edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, pedagoji ve folklor bilimlerinin de sahasına giren farklı disiplinlerdeki bilimler tarafından inceleme alanı olabilecek milletin düşünüş sisteminin de ürünleridir (Arçın 2013: 305).

Atasözleri sadece dikkate değer sözler değil, aynı zamanda yalanlanamayacak derecede doğru ve objektif bilgilerdir. İlmi gerçeklerle birlikte, felsefi hakikatleri de bünyesinde barındırır (Baltacıoğlu 1994: 190). Atasözleri halkı eğitmek ve nasihat

vermek için de kullanılan kalıplaşmış sözlerdir. Halk dilinde tekrar edile edile nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir.

Türk toplulukları oldukça geniş bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Buna rağmen atasözlerinde çok önemli şekilsel ve anlamsal benzerlikler bulunmaktadır. Şor halk kültürü de diğer Türk halklarıyla gerek edebiyat ürünleri gerek halk kültürü bakımından ciddi anlamda benzerlik göstermektedir. Bu durum inlediğimiz Şor atasözlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Bu benzerlikler dil, kültür ve hayat tarzının aynı kaynaklardan beslendiğinin bir göstergesidir.

Atasözleri Şor Türkçesi için önemli dil kaynağıdır. Dildeki sözcüklerin ve gramer yapılarının unutulmaması, yok olma sürecindeki bir dil için gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir.

Yöntem

Mevcut makalenin temel yazılış amacı, unutulmaya yüz tutmuş çağdaş Türk lehçelerinden Şor Türkçesinin söz varlığının önemli bir parçasını oluşturan ve Şor Türklerinin kültürel değerleri ile hayat felsefesini yansıtan atasözlerinin incelenerek sonuçların bilim camiasıyla paylaşmaktır.

Yapılan araştırma esnasında betimleme, bağlam analizi, bileşenler analizi ve karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Şor Türkçesi ile ilgili çeşitli kaynaklardan Şor atasözleri derlendikten sonra konulara göre tasnif edilmiştir. Atasözleri üzerinde anlam ve yapı bakımından incelenerek bağlam analizi yapılmış ve atasözlerinin taşıdıkları anlamlar Türkiye Türkçesinde verilmiştir. Bazı atasözlerinde mecaz anlamda kullanılan sözcüklerin anlam hacmi bileşenler analizi yapılarak belirlenmiştir. Şor atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözleri yapı ve anlam açısından karşılaştırıldıktan sonra özellikle anlam açısından benzer olanlar belirtilmiştir.

Bulgular

Şor atasözleri genellikle insan kavramıyla ilgilidir. Atasözlerinde iyi insan ve kötü insan olmak üzere temel iki kavram bulunmaktadır. Şor atasözlerinin temel konuları iyi ve kötü insanın özellikleri ve vasıflarıdır. Her iki kavram ile ilgili birçok atasözü bulunmaktadır. Atasözleri çeşitli ana başlık ve alt başlıklar altında şu şekilde incelenmiştir.

1. İyi İnsan ve İyi Karakter Özellikleri

İyi insan kavramıyla iyilik ve iyilik yapmak kavramları bağlantılıdır. İnsanların bilincinde iyi insan daima iyilikle özdeşleştirilir. *Çakşı kiji çabalı pilbes, çabal kiji çakşını pilbes.* ‘İyi insan kötülük bilmez, kötü insan iyilik bilmez.’ *Altın kara polboğa ba?* ‘Altın kara olabilir mi?’ atasözünde iyi insan altına benzetilmiştir. İyi insan kötü ya da olumsuz bir davranışta bulunsa bile bu durum onun iyi olduğunu değiştirmez fikrini

yansıtmaktadır. *Karibas po çaşka, çaşkı etse.* ‘İyilik yapsaydı bu yaşa kadar yaşamazdı.’ atasözünde iyilik yapan insanların uzun yaşamadığı algısını görüyoruz.

Atasözlerinde en çok göze çarpan husus, iyi insan olarak erkeklerin ön planda olmasıdır. Şor Türkleri geçmişte geçimlerini genellikle avcılıkla sağladılar. Ormanlarda vurulan geyikler yiyecek, diğer kürklü hayvanlar ise maddî gelirin kaynağını oluştururdu. Dolayısıyla Şor Türklerinin anlayışında iyi erkeğin avcı olması fikrini atasözlerinde görmek mümkündür. *Er kijiniş ölümi örgey ağaş tözünde.* ‘Erkeğin ölümü dallı ağaç dibinde olur.’ *Çaşkı atka kamçı salbançe çoruğun pilbessiñ, çaşkı erdi kanıktıra erbektebençe çozağın pilbessiñ.* ‘İyi ata kamçı vurmadan nasıl koştuğunu bilmezsin, iyi erin karakterini iğneleyerek konuşmadan bilmezsin.’ atasözünde iyi erkeğin sabırlı ve hoşgörülü olması gerektiği anlatılır.

Yaşam koşullarından dolayı geçmişte halk arasında erkek ile ilgili yaygın olan bir başka fikir ise mutlaka bir atının olmasıdır. Şor Türklerinin hayatlarında da at ayrı bir öneme sahipti. Geçmişte at hem tarla işlerinde hem de vasıta olarak kullanılırdı. Dolayısıyla her iyi erkeğin bir atının olması gerekirdi. *Kiik polza, tüktig polar, kiji polza, attıg polar.* ‘Geyik dediğin tüylü olur, kişi dediğin atlı olur.’

İyi insanın farklı karakter özellikleri ve davranışları da atasözlerine yansımıştır. *Çaşkı til çarım attıg paazi.* ‘Tatlı dil yarım at değerindedir.’ Atasözünde tatlı dilli olmanın önemi vurgulanır. *Söske kelijin aytpazañ, söstiñ abazi öler.* ‘Gerektiği gibi söylemezsen, sözün babası ölür.’ atasözünde ise fikirleri doğru bir şekilde ifade etmek gerektiği vurgulanır. İnsanların misafirlğe eli boş gitmemesi gerektiği *Çaşkı aymağçı kelgende, eezi da tozar.* ‘İyi misafir gelirse ev sahibi de doyar.’ atasözünde görülür.

1. 1. Çalışkanlık

Şor atasözlerinde en fazla teşvik edilen olumlu insan vasıflarından biri çalışkanlıktır. Çünkü Şor Türklerine göre iyi insan çalışkan insandır. Çalışkanlıkla ilgili atasözlerinin sayısı diğerlerine göre fazladır. Şor Türkleri için işin, çalışmanın her şeyden önemli olduğu anlaşılmaktadır. *Çiijim kalsa kalzın, iijim kalbazın.* ‘Yiyeceğim kalırsa kalsın, işim kalmasın.’ *Teptegen turğançe, tegan işte.* ‘Boş boş duracağına çok çalış.’ *Kıybrağan at kır ajar.* ‘Hareket eden at kır aşar.’ *İştegen kiji tişter, odurğan kiji oyda ajar.* ‘Çalışan kişi yemek yer, oturan kişi hayalinde yer.’ *Kuruğ kajık aksınğa çarabas.* ‘Kuru kaşık ağza yakışmaz.’ *Aarın tutçañ kiji padırbaştarın çalğar.* ‘Aricilik yapan parmaklarını yalar.’ *Toskançe çii, terlegençe işte.* ‘Doyana kadar ye, terleyene kadar çalış.’ Hareketli ve çalışkan insanın yürüyüşünün bile farklı olduğu *Qartıga uçğanınanñ tamılça, külük pasğanınanñ tamılça.* ‘Şahin uçuşundan tanınır, çalışkan yürüyüşünden tanınır.’ atasözünde dile getirilir.

Çalışkanlık ile atasözleri genellikle şartlı cümleler şeklindedir. Bu nedenle diğerlerinden yapı bakımından farklıdır. Bir şey elde etmek, başarıya ulaşmak için çalışmak gerektiği vurgulanır. *Erten turzañ paylarziñ, ür uzuzañ aştarziñ.* ‘Erken kalkarsan pay alırsın, çok uyursan aç kalırsın.’ *Qudayğa la ijenzeñ, kuruğ kalarziñ.* ‘Sadece tanrıya güvenirsen eli boş kalırsın.’ *Kıybrabzañ kır ajarziñ, odurzañ orağa tüjjerzin.* ‘Gayret edersen kır aşarsın, oturursan çukura düşersin.’ *Suğ, çardañ ajıp talay polbas, kiji, pajın taştap, kaan polbas.* ‘Nehir, yatağından çıkıp deniz olmaz, kişi hayal kurarak kağan olmaz.’

Şorlarda çalışkanlık karın tokluğu ile bağdaştırılır. Şorlara göre çalışmayan, tembel insan aç kalır. Mesela, *İştep kel çörzeñ çiiş çirzin, argastan çörzeñ aştarziñ*. ‘Çalışarak yaşarsan yemek yersin, tembellik yapıp yaşarsan aç kalırsın.’ *İştezeñ tişterziñ*. ‘Çalışırsan karnın doyar.’ *Salban aş öspença*. ‘Ekilmeyen darı büyümez.’ *Argas kijiniñ erni kuruğ, arqactanman kijinin erni çağlığ*. ‘Tembel kişinin dudakları kuru, çalışkan kişinin dudakları yağlı.’ *Argas ardatça, külik azrapça*. ‘Tembel bozar, çalışkan besler.’ Bazı atasözlerinde ise çalışkan insan için zamanın çok çabuk geçtiği belirtilir: *Argaşka kün uzun, külükke kün çetpença*. ‘Tembele gün uzun gelir, çalışkana gün yetmez.’ *Ağaş çımçağın kurt pazar, çobaş kijini sös pazar*. ‘Ağacın yumuşağını kurt bozar, çalışkan kişiyi söz bozar.’ Çalışkan kişi fazla konuşmaz.

Bazı atasözleri Rusçanın etkisinde oluşmuştur. Bu tür atasözlerinde hem anlam hem de leksik açıdan benzerlik göze çarpmaktadır. Rusça “*Gözler korksa da eller yapar*” atasözü, yapılacak iş insana ne kadar büyük ve zor görünse de üstesinden gelinir, yapılır anlamı taşımaktadır. Benzer anlamda Şor Türkçesinde şu atasözleri kullanılmaktadır: *Qarak qoruqça, qol qoruqpança*. ‘Gözler korkar, el korkmaz.’ Ne kadar çok iş olursa olsun, bir şekilde yapılır. *Qarak qortuq, qol matr*. ‘Göz korkak, el cesur.’ *Pajuñ qoruqça, qollarıñ iştepça*. ‘Başın korkar, ellerin çalışır.’

1. 2. Akıllılık

İyi insan aynı zamanda akıllı insandır. Halk arasında itibar gören ve sözü dinlenen insanlar daima akıllı insanlardır. *At sebizibe alar, kiji saqıjıba alar*. ‘Atın semizi, kişinin akıllısı makbuldür.’ *Kanattıq kuş uçukpas çer çoğul, sağıstıq kiji sağıspa çetpes nebe çoğul*. ‘Kanadı olan kuşun ulaşamayacağı yer yoktur, akıllı kişinin aklının yetmeyeceği şey yoktur.’ *Çiiş tabaq eezibe artıq, paş teze miizibe artıq*. ‘Ev sahibine ikram yaraşır, başa ise akıl yaraşır.’ *Qazır kiji qazırlanganda, çobaş kiji şım odurçañ*. ‘Kızgın kişi esip gürlendiğinde, akıllı ses çıkarmadan oturur.’ *Çobaş paştı kılış kespes*. ‘Sessiz başı kılıç kesmez.’

Eğitim almak, okumak Şor Türkleri arasında teşvik edilmekteydi. *Qatçı kijiniñ nozu artıq? İygi qarazınıñ odu artıq*. ‘Eğitim görmüş kişinin nesi fazla? İki gözünün ışığı fazla.’ *Atçıganğa, ürgençiganğa qarıyı polbas*. ‘Okçu ve öğrenci yaşlanmaz.’

Şorlarda akıllı ve tecrübeli insanlara danışma geleneği geçmişten günümüze kadar süregelmektedir. Bu durumu bilge kişi tarifinde görmek mümkündür. *Pilze pilmeze, ol la piler*. ‘Bilse bilmece, sadece o bilir.’ Akıllı insanlar mantıklı konuşur ve söyledikleri kıymetlidir: *Kerse sösti ugarğa çaqşı*. ‘Mantıklı konuşmayı dinlemek güzeldir.’ *Çaqşı sös polza, kulakka siyer, çabal sös polza, çel kap parğay*. ‘İyi söz kulağa girer, kötü söz yel alır.’ Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki “Ağızından yel alsın” ifadesi ile leksik yapı ve anlam açısından benzerliği vardır.

1. 3. Tecrübeli Olma

İnsanın olumlu vasıflarından biri de tecrübeli olmasıdır. Şor atasözlerinde tecrübe edinmenin önemli olduğu vurgulanır. *Kijige işteçeñin da polza, ürgengenin pozuna*. ‘Başkasına çalışsan da, öğrendiğin (tecrübe) kendine.’ Bu atasözünde maddi durumu iyi olmayanların zengin kişiler için çalıştıkları anlatılır. İlk bakışta olumsuz olan bir durumdan kendisi için fayda çıkarılabileceği ifade edilmektedir. *Körgeñ qarak noo körbes, uqqan kulak noo ukpas?* ‘Gören (tecrübeli) göz neyi görmez, duyan kulak neyi

duymaz?’ Bu atasözü tecrübeli bir insanın başka insanların göremediği veya farkına varamadığı durumları görüp anlama becerisine sahip olduğunu belirtir. *Aksı köygen übürüp ijer.* ‘Ağzı yanan üfleyip içer.’ Atasözü hayat tecrübesiyle ilgilidir ve Türkiye Türkçesindeki “Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer” atasözüyle anlam açısından aynıdır.

Dikkat çeken durumlardan birisi tilki kavramının Şor Türklerinde kurnazlık sembolü değil, akıllılık ve tecrübe sembolü olarak kullanılmasıdır. *Tülkü tün konar, çol tabar.* ‘Tilki gece konaklar, yol bulur.’ *Karığ tülkü kalkığa kirbes.* ‘Yaşlı tilki kapana (tuzağa) girmez.’

2. Kötü İnsan ve Kötü Karakter Özellikleri

İyi insan kavramının olduğu yerde mutlaka kötü insan kavramı da vardır. Şor Türkleri arasında da aynı durum söz konusudur. Atasözlerinde kötü insan nankör, acımasız, vurdumduymaz olarak karşımıza çıkar. Kötü insanın sahip olduğu olumsuz vasıflar ile ilgili atasözlerinin sayısı da fazladır. *Çabal aday sebirze, çağın kiji pastırbas, çabal kiji paylasa, kijinin pozunğa çağınatpas.* ‘Kötü köpek semirirse kişiyi yakınına yaklaştırmaz, kötü kişi zengin olursa fakiri tanımaz.’ *Çabal aday eedekteñ kabar, çabal kiji çağadañ tudar.* ‘Kötü köpek etekten (giysilerin alt kısmından) kapar, kötü kişi yakadan tutar.’ *Çabal aday arğadañ kabar, çabak kiji çağadañ kabar.* ‘Kötü köpek arkadan kapar, kötü kişi yakadan kapar.’

Atasözlerinde kötü insanların huyunun değişmediği de dile getirilir: *Çarıkka kayde da çağ sürtseñ oloğ çarık polar, çabalğa kayde da çaqşı etseñ oloğ çabalı polar.* ‘Lambaya ne kadar yağ sürersen o kadar ışık saçar, kötü insana ne kadar iyilik yaparsan değişmez.’ *Taş pürlenze da tajoğ kalar.* ‘Taş yaprak ile kapatılsa da taş olur.’ *Çağşı kijige çörüm çok, çabalğa ölüm çok.* ‘İyi insana mutluluk yok, kötüye ölüm yok.’ Bu atasözü Türkiye Türkçesindeki kötülere bir şey olmaz sözüyle anlam açısından benzerdir.

Şor atasözlerinde insanın yaptığı kötülüğün kalıcı olduğu, hasar bıraktığı vurgulanır: *Kün çabalı erter, kiji çabalı ertpes.* ‘Güneşin kötülüğü geçer, insanın kötülüğü geçmez.’ Bir başka atasözünde kötü insanın kimseye faydasının olmayacağı ve sadece savaşta kişi sayısını arttırmak için uygun olduğu dile getirilir: *Çabal kijideñ sağda la tuza.* ‘Kötü insandan sadece savaşta fayda gelir.’ *Süsçeñ nekke Kудay müüs perbença.* ‘Tanrı vuracağı ineğe boynuz vermez.’ Bu atasözü ise kötü insanın yapmak istediği ve başaramadığı durumlarda söylenir ve ilahî adaleti simgeler.

2. 1. Aptallık

Atasözlerinde en fazla kınanan ve dile getirilen olumsuz karakter özelliği aptallıktır. Bu kavramla ilgili atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Atasözlerinde aptallık tembellik ile de bağdaştırılır. *Şın ölerdi kam albas, aştay ölerdi pay albas.* ‘Öleceği varsa şaman bile kurtaramaz, açlıktan öleceği varsa zengin bile kurtaramaz.’ *Piler kijige pir sös, pilbes kijige müñ sös.* ‘Bilgili kişiye bir söz, cahil kişiye bin söz.’ *Uñnarğa pir sös, uñnabaska muñ sös.* ‘Anlayana bir söz, anlamayana bin söz.’ Aptallık yaptıktan sonra duyulan pişmanlığı dile getirmek için *Kiçigler sözüñ uğıp, kiçig ağaşka uya tartım.*

‘Küçüklerin sözünü dinleyip küçük ağaca yuva yaptım.’ atasözü kullanılır. Birkaç insanın akılsızlık nedeniyle saçma davrandığını dile getirmek için ise *Prezi kejerge kejiğ tappan çörça, prezi ijerge suk tappan çörça* ‘Birisi geçmek için yol bulamaz, birisi içmek için su bulamaz.’ atasözü kullanılır. *Kertingenniñ küni kışka*. ‘Herkesine inananın günü kısa.’ Saf kişi çok yaşamaz. *Soonay kirgen sağıştı aday çiißissin*. ‘Sonradan gelen fikri köpek yesin.’ *Alıǵdıñ tilin ičeze le piler*. ‘Aptalın dilinden sadece anası anlar.’ Atasözü leksik ve anlam açısından Türkiye Türkçesindeki “Çocuk dilinden annesi anlar.” atasözüyle benzerlik gösterir. Bir başka atasözünde ise akılsız insanın başına işler açabileceği dile getirmektedir: *Çabal puǵa pos pajiǵa piçen ügça*. ‘Kötü dana kendi başına saman toplar.’ Bu atasözü genellikle kötü bir sonuç meydana geldiğinde kullanılır. *Alıǵ çer çilep, alıǵ kiji çarabas*. ‘Açık yerde (yağmur) çiler, aptal kişi yaramaz.’ Atasözünde ise aptal insanın evlilik için uygun olmadığı vurgulanmaktadır. İlk bakışta kaçınılmaz ve kötü bir durumdan kurtulmak için hala geç olmadığını gösteren atasözü ise *Malta ködürgeñçe, torspaq tınança*. ‘Balta havaya kaldırılana dek odun dinlenir.’ atasözüdür. Burada odun dinleniyor ifadesi insanın durumdan kurtulmak için çaba sarf etmemesinin kınanmasıdır. *Qolınma pererziñ, azakpa alarziñ*. ‘Elinle verirsin, ayakla alırsın.’ atasözünde ise insanların genellikle aldıkları şeyi zamanında geri vermediklerini dile getirilerek sahip olduğunu geri alamayana söylenir. Böylece onun zamanında aptallık ettiği kınanır. *Pajiǵa tartsa, azaǵıǵa çetpença. Azaǵıǵa tartsa, pajiǵa çetpença*. ‘Başına çekse ayağına yetmiyor, ayağına çekse başına yetmiyor.’ atasözünde ise maddi durumunun iyi olmamasının akılsızlıktan kaynaklandığı dile getirilmektedir.

2. 2. İkiyüzlülük

Aptallıktan sonra en sık rastlanan olumsuz özellik ikiyüzlülüktür. Mesela, kötü, fesat insan tasviri için şu atasözü kullanılır: *İşti kara, taştı aq*. ‘İçi kara, dışı ak.’ ya da *Şırayı pir, ırayı paşka* ‘Bir tarafı bir, diğer tarafı başka.’ ikiyüzlü insan. *Çabal kijiniñ azaǵı segis, paji toǵus*. ‘Kötü kişinin ayağı sekiz, başı dokuz.’ *Sıylap pergen, soyup alar*. ‘Saygı gösteren derini yüzer.’ atasözünde ikiyüzlü insanın acımasız olduğu vurgulanır. *Iraq çerde altın taş, kele berzeñ kara taş*. ‘Uzaktan (baksan) altın taş, yakına gelsen kara taş.’ atasözünde insanın ancak yakından nasıl biri olduğu anlaşılır anlamı vardır. Çünkü ikiyüzlü insanlar iyi görünürler, onları yakından tanıdıktan sonra gerçek kimlikleri ortaya çıkar. Ayrıca Şor atasözlerinde ikiyüzlü insanın iyi görünmek için tatlı dilli olduğu dile getirilir: *Tilde môt, til altında teze mus*. ‘Dilde bal, dilin altında buz.’

2. 3. Açgözlülük

Şor atasözlerinde dile getirilen bir başka olumsuz karakter özelliği de açgözlülüktür. Şor Türklerine göre her şeyin yeterli miktarda olması gerekir ve fazlasının gereği yoktur. Fazlasını istemek de çok hoş karşılanmaz. *Köpke kınzan, çaqşını körbessin*. ‘Fazlasını istersen, hayrını görmezsin.’ *Köp polıp, şöp polǵançe, as polıp, us polzın*. ‘Çok olup çöp olacağına, az olup uz olsun.’ *Tübi çok kazannı suǵba da toldır polbassın*. ‘Dibi olmayan kazanı suyla dolduramazsın.’ *Qap kalın ağaş alarım, tep, çişkenin da undut saldım*. ‘En kalın ağacı alırım diye ince olanı unuttum.’ Bu atasözü Türkiye Türkçesindeki “Çok isteyen azdan olur” atasözüyle anlam açısından benzerlik göstermektedir.

2. 4. Gevezelik ve Boş Konuşma

Yukarıda akıllı ve güzel konuşmanın teşvik edildiğini söylemiştik, gevezelik ve boş konuşma ise hoş karşılanmaz. *Köp söste şın as, ülger söste tügün (şın) çok.* ‘Çok sözde gerçek az, güzel konuşmada netlik (doğruluk) yok.’ *Uzun edek azakka oralar, uzun til müsti oralar.* ‘Uzun etek ayağı sarar, uzun dil beyni sarar.’ *Sösterdiñ çaqşızı sös aay aqşında öldi.* ‘Sözlerin en iyisi ağzında öldü.’ *Çörbes çol puzar, aytpas sös puzar.* ‘Yürünmeyen yol bozar, konuşulmayan söz bozar.’ *Aqşında söziñ tut.* ‘Sözünü ağzında tut.’ Burada insanın sırrını vermesi tavsiye edilir. *Aytқан sös aylanmas* ‘Söylenen söz geri dönmez.’ ve *At pojanğanın tudarziñ, sös pojanğanın tutpassıñ* ‘Boşanmış atı tutarsın, ağızdan çıkan sözü tutamazsın.’ atasözlerinde ise insanın boş boğazlık etmemesi tavsiye edilir. *Qayde kijini aydarzın, eedoq pozunı ayttırarziñ.* ‘Başka biri hakkında nasıl söylersen, senin hakkında da öyle söylerler.’

2. 5. Övünme Böbürlenme

Kebege üstünde çat kel, moostanma. ‘Sobanın üstünde yat, böbürlenme.’ Burada Rus kültürünün etkisi aşikârdır. Atasözünde geçen soba da Rus sobasıdır. Söz konusu soba, Türk kültüründeki taş fırına benzer, içinde yemekler pişirilir, odayı ısıtır, üstünde ise yatmak için yer vardır. Kışın evin en sıcak yeri sobanın üstü olduğu için orada yatılır. Hatta Rus dünya algısına göre tembeller genellikle kışın sobanın üstünde yatar, yazın ise balalayka çalar. *Quruğ matırı paş çarca.* ‘Kuru böbürlenme baş yarar.’ atasözünde ise böbürlenmenin nelere mâl olabileceği dile getirilir. *Parçın pozunı alıp.* ‘Herkes kendine alp.’ atasözü ise övünen, atıp tutan insan için kullanılır.

2. 6. Tembellik

Tembellik kavramı ile ilgili birkaç atasözüne rastlanmıştır. *Çatçığan taşka torbas ös parça.* ‘Yatan taşta yosun büyür.’ *Argastan tabış çok.* ‘Tembelden fayda yok.’ Bir atasözünde ise tembel insanın mutlaka bahane aradığı dile getirilir: *Çabal kaat, paş çunman, pitke naynapça.* ‘Kötü kadın başını yıkamaz, biti suçlar.’ Yukarıda bahsedildiği gibi Şor Türklerinin anlayışına göre çalışan insanın karnı doyar, şu atasözünde bu temel fikri görmek mümkündür: *Nançını mekkelerziñ, qursaqtı mekkelebeşsiñ.* ‘Arkadaşını kandırırısın, kursağımı kandıramazsın.’ *Qayda pal, andoq padattar.* ‘Nerde bal, orada sinekler.’ Atasözünde tembel insanın hazıra konma huyu kinanır. Burada çalışkanlık imgesi olan arı ile insanlar için rahatsızlık veren karasinek, aslında çalışkan ve tembel insanı temsil etmektedir.

2. 7. Yalancılık

Dile getirilen olumsuz karakter özelliklerinden biri de yalancılıktır. Şor atasözlerinde özellikle eğitim görmüş kişinin yalan söylemesi ayıplanır. *Teren kiji çoylaza toğus kıyal, ürgengen kiji çoylaza kırık kıyal.* ‘Eğer sıradan kişi yalan söylerse, dokuz günah, eğitim görmüş kişi yalan söylerse kırık günah.’ Bu durum eğitim görmüş insanların Şor Türklerinin arasında güvenilir insan olduğunu göstermektedir. İnsanların abartılı bir şekilde olayları anlattığında şu atasözü kullanılır: *Atpastın oğzi altı kulaş.* ‘Ok atmayanın oku altı metre.’ *Talgay suğdıñ arğular köp.* ‘Kıvrak nehrin adaları çok olur.’ Atasözünde yalan söyleyen insan kıvrılan nehre benzetilir. Bir başka atasözünde ise insanın yalan söyleme nedeninin belli olduğu durumlarda kullanılmaktadır: *Çoylançıqtıñ kuzuruğu körünça.* ‘Yalancının kuyruğu görünür.’ Burada kuyruk, arkasında birinin olduğunu

göstergesi, yani yalancı istediğini değil, şartların gerektirdiği şeyleri söyler. *Pozumğa tegende köp küjüm par, kijiğe tegende ana mına ijim par.* ‘Kendime olsa çok gücüm var, başkasına olsa öyle böyle işim var.’ Burada insanın yalan konuşup diğer insanlara yardım etmemek için uydurulan bahane dile getirilir.

2. 8. Diğer Olumsuz Karakter Özellikleri

Şor atasözleri arasında insanın farklı olumsuz karakter özellikleri de mevcuttur. *Kiji karazı iştinde, mal karazı taştında.* ‘İnsanın karası içinde, hayvanın karası dışında.’ Bu atasözü Türkiye Türkçesindeki “İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında” atasözüyle birebir aynıdır. *İştineñ kirlig nebeni arıg iştep polbassıñ.* ‘İçten kirliliği olanı temizleyemezsin.’ *Arıg ebes kijiniñ arıg ebes iş.* ‘Temiz olmayan kişinin işi de temiz değil.’ Burada kötü niyetli insanın düzgün ve iyi bir iş yapmayacağı vurgulanır. *Salgın nağbür aqqelça, kaçan uruş akkelça.* ‘Rüzgâr yağmur getirir, oynaşma kavga getirir.’

İnsanın sivri dilli olması da Şor atasözlerine konu olmuştur. *Apsak oduñıñ kül açığ, çabal kijiniñ til açığ* ‘Kavak odununun külü acı, kötü insanın dili acı.’ *Çabal kiji çarım ayna.* ‘Kötü kişi yarım şeytan.’ Bu atasözü kötü insanın kurnaz olduğunu vurgular. *Uyğu karak tejer, uyat paş çarar.* ‘Uyku göz deler, ayıp baş yarar.’ Ahlaki yönden uygunsuz davranışların beraberinde tehlike getirebileceği vurgulanmaktadır. Cimrilik şu atasözüyle kınanır: *Kiik adıp, edin perbeze, tağdağızı çakşı.* ‘Geyik vurup etini paylaşmazsa, vuramaması iyidir.’ Bu atasözünden avcılarının genellikle aralarında av etini paylaştığı anlaşılır. Nankörlük ile ilgili atasözü de vardır: *Kijide çigen çiiş pozağa altağanda tüş parça.* ‘Başkasında yenen yemek, kapısından çıktığında yok olur.’ Burada insanların yapılan iyiliği ne kadar kısa zamanda unuttuğu dile getirilir. Acelecilik ile ilgili *Mañzrağan münge pişkan.* ‘Acele eden, balık çorbasında pişti.’ Burada acele eden insan olta ucundaki solucanı kapmak için acele eden balığa benzetilir ve balığın başına gelen örnek gösterilir. *Kaçığıydıñ karağı çok.* ‘Acelenin gözü yok.’ Acele eden kişi gerektiği gibi dikkat etmemektedir. Dolayısıyla bu atasözü karar alma gibi önemli durumlarda da kullanılır. Birkaç atasözü ise insanların acele etmemesini tavsiye etmek için kullanılmaktadır: *Kölekke körüp, ton köktebença.* ‘İnsanın gölgesine bakarak kürk biçilmez.’, *Mañzraban parğan tağ ajar.* ‘Acele etmeyen dağ aşar.’, *Tağdağızı tañda pildirer.* ‘Yarın olacaklar yarın belli olur.’

Şor atasözlerinde bazı insanların sahtekâr olabileceği düşüncesini de görmek mümkündür: *Et satçañ kiji içezinge da söök sadar.* ‘Kasap anasına bile kemik satar.’ Muhtemelen satıcılar insanları kandırabiliyorlardı. Özellikle okuma yazma ve saymayı bilmeyenleri. *Talağan taşka, tayanğan saska.* ‘Seçen kimse taşta, destek arayan bataklığa denk gelir.’ Burada çok fazla seçmemek gerektiğini ve bir işi yaparken kendine güvenmek gerektiği vurgulanır. Genellikle başkasına güvenerek yapılan bir işin olumsuz sonuçlandığında kullanılmaktadır.

Sakar ya da beceriksiz insan tasviri için şu atasözü kullanılmaktadır: *Ore tartsa puğa ölça, töbere tartsa abra sındırça.* ‘Yukarı çekerse boğa ölür, aşağı çekerse at arabası kırılır.’ Bir şeyin kıymetini bilmeyen insan tasviri ise şu atasözü yardımıyla yapılır: *Açığı körben tamnığıdı çiiibes, sooqka tonman çılığıdı tanıbas.* ‘Acıyı görmeyen tatlı yemez, soğukta donmayan sıcaklığı bilmez.’ *Sağışrabas kara sukdan da sebirça.* ‘Vurdumduymaz kara sudan da semirir.’ Erkeklerin korkak olanı ayıplanır: *Tını parda, çalğanğan çabal erdiñ pölgüzi.* ‘Nefes alırken yalvarmak kötüdür.’ İşe yaramayan ve

boş işlerle uğraşan insan tasvirinde şu atasözü kullanılır: *Çabal aday kündüs ürça*. ‘Kötü köpek gündüz havlar.’ Pimpirikli insan tasvirinde kullanılan *Talağan, talağan, taşka urunğan* ‘Seçe seçe taşa denk geldi.’ atasözü insanların çok seçici olmasının kötü sonuç ile bitebileceğini dile getirmektedir. Aşikâr olanı görüp kabul etmek istemeyen insan tasvirinde ise şu atasözü kullanılır: *Körbes kiji tağ da körbes*. ‘Görmeyen kişi dağı da görmez.’ Sarhoş insanın kötü niyetli olabileceği vurgulanır: *Ardağan aştıñ unu çabal, ezirik kijiniñ sağıjı çabal*. ‘Bozuk yulafın unu kötü, sarhoş insanın düşüncesi kötü.’ İyi insanların olmadığı yerde kötü insanların söz sahibi olmaları: *Aday çoқта şoşka ürer*. ‘Köpeğin olmadığı yerde domuz havlar.’ atasözüyle anlatılır.

3. Evlilik ve Aile Fertleri

Şor Türkleri için aile toplumun en temel yapı taşıdır. Dolayısıyla aile fertleriyle ilgili atasözlerinin sayısı az değildir. Fakat buna rağmen atasözlerinde neredeyse hiç akraba terimi geçmemektedir. Sadece bir atasözünde rastlanmıştır: *Tayızı çoқта tağı çok, çeni çoқта çeri çok*. ‘Dayısı yoksa dağı yok, yeğeni yoksa yeri yok.’ Şor Türklerinde aile önemlidir. Yaşlılar ailenin önemli bir parçasıdır. *Apşıy kırtuy emi ırım çok polbas*. ‘Yaşlıların yaşadığı evde öğüt eksik olmaz.’

Evlilik kavramıyla ilgili atasözleri de bulunmaktadır. Bu atasözlerinde erkekler yine ön plandadır. *Kiikti közem alarım, kıstı köölenzem alarım*. ‘Geyiği görsem alırım, kıza âşık olursam alırım.’ Burada eskiden Türk halkları arasında yaygın olan kız kaçırma geleneği dile getirilmektedir. Şor Türklerinde toplu yemek verme geleneği vardır: *Kuday üş çırğal salğan: tuğan kelgende, alışkanda, öl parğanda*. ‘Tanrı insana üç toy verdi: doğduğunda, evlendiğinde ve öldüğünde.’ Evlenerek baba evinden ayrılan bir kızın baba evine dönmesinin uygun olmadığı dile getirilir: *Taş tüşken çerde polzun, kıs parқан çerde çatsın*. ‘Taş düştüğü yerde olsun, kız gittiği evde yatsın.’ *Çazır suğa taş salba, er çabalğa kıs perbe*. ‘Hızlı suya taş atma, kötü adama kız verme.’ *İçezi çabal kızın alba, eezi çabal emge kirbe*. ‘Annesi kötü olan kıza alma, sahibi kötü eve girme.’ Bu atasözü Türkiye Türkçesindeki ‘‘Anasına bak, kızını al’’ sözüyle anlam açısından benzerlik göstermektedir. Bir başka atasözünde ise evlenilecek kişinin dış görünüşünden çok geldiği soyun daha önemli olduğu vurgulanır: *Sınnığdı körib alğançe, söök çakşını körib al*. ‘Dış görünüşüne bakıp alacağına, soyuna bakıp al.’

3. 1. Çocuk

Çocuk kavramıyla ilgili atasözlerinin sayısı fazla değildir. Erkek çocuk ön plandadır. *Çes akça akça ebes, kıs pala pala ebes*. ‘Bozuk para, para değil, kız çocuğu evlat değil.’ Burada kız çocuğunun doğduğu evde misafir olduğu, evlenip başka eve gideceği vurgulanmaktadır. Şu atasözü ise erkek çocuk büyütenlere tavsiyesi niteliğindedir: *Çörze çörze çol polar, çobalıp össe er polar*. ‘Yürüye yürüye yol olur, çalışarak büyürse er olur.’ Şor Türklerinde çalışkanlık en çok sevilen karakter özelliği olduğu için erkek çocuklarının da çalışkan olması için çocukluğundan itibaren yetiştirilmesi gerekmektedir. Yine erkek çocuk ile ilgili bir atasözünde erkek çocuğunun gelecekte iyi bir insan olacağından çocukluğundan belli olduğu dile getirilmektedir: *At poların kılunda körünça, kiji poların kiçiinde körünça*. ‘İyi at taylığınan, iyi insan çocukluğundan belli olur.’ *Pilek pir da polza, padırbaştır paşka*. ‘Bilek tek olsa da parmaklar farklıdır.’

Atasözünde ailedeki çocukların aynı ana babadan doğmuş olsa da hepsinin farklı olduğu dile getirilmektedir. Burada elbette sadece dış görünüş değil farklı karakter özellikleri dile getirilmektedir. Çocukların ebeveynlere benzediğini konu edinen atasözleri ise şunlardır: *Alp tölü alobok polar, külük tölü külügoğ polar.* ‘Alp çocuğu alp gibi olur, çalışkan olanın çocuğu onun gibi olur.’ *Çarabas tebirden çakşı kılış şıkpas.* ‘Kötü demirden iyi kılıç olmaz.’ *Kaştıñ palazı kaska erke, kijiniñ palazı kijige erke.* ‘Kaz yavrusu kaza güzel, insan yavrusu insana güzel.’ Herkes için kendi çocuğu en güzeldir.

3. 2. Kadın ve Erkek

Kadın ile ilgili atasözlerinin sayısı azdır. Ayrıca atasözlerinde olgun kadın genellikle eş olarak geçmektedir. Kadın ile ilgili olumsuz anlam içeren atasözleri bulunur. Erkek ile ilgili olumsuz atasözüne rastlanmamıştı. Bu durum Şor Türkleri arasında erkeklerin ayrı bir saygıya ve öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bir atasözünde erkeği olumsuz etkileyen faktörlere rastlanmaktadır: *Paspas at, kespes pıçak erdi kaççıy karıça.* ‘Yürüyemeyen at, kör bıçak erkeği çabuk kocadır.’ Görüldüğü gibi bir Şor erkeği için at özel öneme sahiptir. Dolayısıyla Şor atasözlerinde “at” kelimesini sıkça görmek mümkündür. Mesela, *Müngen çakşı at polza, ıraktı çağınğa toolarıñ* ‘Bindiğin at iyi olsa, uzağı yakın sanırsın.’

Epçi çoylabança, şala uqça la. ‘Eş (kadın) yalan söylemez, sadece yanlış duyar.’ *Çabal kaat erin kadarça.* ‘Kötü kadın kocasının beğenisidir.’ *Epçi kijiniñ şajı uzun, sağjı kışka.* ‘Kadının saçı uzun, aklı kısa.’ atasözünün benzerini birçok Türk lehçesinde görmek mümkündür. Şu atasözü ise her şeyin zamanında güzel olduğu, zamanının geçtiği, yapılacak bir şey olmadığı, bütün çabaların nafile olduğu fikirlerini yansıtır ve dolayısıyla hayattaki geri dönüşü olmayan olaylar için kullanılır. *Kaat, kışçe şajın örünze da, kış polbas.* ‘Kadın saçını genç kız gibi örsede de genç kız olmaz.’ *Kiji kaadı kijige kış, tep, körünça.* ‘Başkasının karısı adama genç kız görünür.’ Atasözünde ise insanın başkasının sahip olduğu şeylerinin daha iyi olduğunu düşünmesini yansıtır. *Kiji ton ton ebes, kiji kaadı kaat ebes.* ‘Başkasının kürkü kürk değil, başkasının karısı kadın değil.’

3. 3. Genç kız

Genç kız gençlik, güzellik ve aşk kavramlarıyla özdeşleştirilir. *Kıstıñ köñnü kızıl da.* ‘Kızın güzelliği kırmızıda.’ Şor Türklerinde güzel, genç kız kavramı al yanak kavramıyla bağdaştırılır. Çünkü eskiden al yanak sağlıklı olmanın da göstergesi olarak algılanmaktaydı. *Köölengen kış köglep köölença.* ‘Şarkı söyleyen kız, âşık olandır.’ *Kış aşkan ergek kem da polza, kööleniştig.* ‘Kızın aşığı kim olursa olsun sevilir.’ Bu atasözünde ise genç kız için sevgilinin önemi vurgulanır. Bir sonraki atasözünde tipik Türk dünya algısını görmek mümkündür. Çünkü güzel kız ay ile güneşe benzetilmektedir: *Aara aylanza ay oşkaş, peere aylanza küñ oşkaş.* ‘Oraya dönerse aya benzer, şuraya dönerse güneşe benzer.’ *Koyğa pıçak, kışka kuçak.* ‘Koyuna bıçak, kıza kucak.’ Bir atasözünde kadın gelin olarak karşımıza çıkmaktadır: *Keler sözün kelin da aydar.* ‘Gerekenleri gelin de söyler.’ Bu atasözünden Şor kültüründe eskiden gelinlerin çok konuşmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum birçok Türk halkında devam etmektedir. Fakat bu atasözü bir insanı susmak yerine konuşmaya teşvik etmek için kullanılmaktadır. *Şakçağa passañ çol polar, payğa parzañ mal polar.* ‘Su birikintisine basarsan yol olur,

zengine varırsan mal mülk olur.’ Bu da Şor Türklerinin anlayışına göre iyi bir evlilik zengin ile yapılandır.

4. Toplum

İnsanın toplumda tek başına yaşaması düşünülemez. Dolayısıyla kendini ait hissettiği halk her insan için değerlidir. Çünkü her insanın mutlaka bir milli kimliği bulunmaktadır. Atasözlerinde halkın ve vatanın değeri vurgulanmaktadır. *Ağaçtın çiltızı çerde, kijiniñ çiltızı çon kalığında.* ‘Ağacın yıldızı (kökü) toprakta, insanın yıldızı halkında.’ Şor Türklerinin yaşadığı topraklardaki nehir, göl, göletler oldukça boldur. *Çerlig kiji çoksar, suğluğ kiji suksar.* ‘Toprağı (vatanı) olan kişi özler, nehri olan kişi susar.’ Toplumdan uzak duran, kendini soyutlayan insan ağaca benzetilir ve topluma dâhil olması gerektiği vurgulanır: *Çağıs ağas salğınan kartuq, çağıs kiji kijideñ kartuq.* ‘Tek ağaç rüzgârdan korkar, yalnız kişi insanlardan korkar.’ Fakat başka bir atasözünde az kişiden oluşan birliğin daha sağlam olduğu dile getirilir: *As kijide çöp çakşı, ağın sugda sal çakşı.* ‘Az kişinin birliği iyi, akan suda sal iyi.’ Buradaki sal da yan yana sınıksız bağlanmış ağaç dallarını, akan su ise hayatı ve hayattaki olumsuzlukları simgelemektedir. Dolayısıyla insan birliği su üstünde hareket edebilmeye yarayan sala benzetilmektedir. *Çöpke kirben, iş on polbas.* ‘Birlik olmadan iş doğru gitmez.’ *Çağıs kijiniñ iji körünmença.* ‘Tek kişinin yaptığı iş görünmez.’ Bir atasözünde insanın tek başına çok şey becerebileceği dile getirilmektedir: *Kımıskaş kiçigen ta polza, küjü tağ aqdarça.* ‘Karınca küçücük da olsa, gücü dağ devirmeye yeter.’ *At kiştejip tanıjar, kiji erbektejip tanıjar.* ‘Atlar kişneyerek anlaşılır, insanlar konuşarak anlaşılır.’ Bu atasözü Türkiye Türkçesindeki “Hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa” atasözüyle anlam açısından benzerdir. *Oynap aytsa da, sananğanın ayıtça.* ‘Oynayarak söylese de düşündüğünü söyler.’ Her şakanın altında bir gerçeklik payı vardır.

4. 1. Üstünlük

Üstünlük kavramı genellikle zenginlik ile özdeşleştirilmektedir. *Kem pay, olok piy.* ‘Kim zenginse bey odur.’ İnsanlar arasındaki ilişkileri şekillendiren faktörlerden birisi de paradır. *Alımçı arslan, perimçi şışkan.* ‘Alan aslan, veren fare.’ *Pay kijiniñ malı öleñ ottapça, çok kijiniñ malı tobraq çalgapça.* ‘Zengin kişinin hayvanları çayırda otlar, fakir kişinin hayvanları toprak yalar.’ Çalışmak zenginlerin işi değildir: *Çok kijiniñ iji, pay kijiniñ kütkeni.* ‘İş fakirin, kazanç zenginin.’ *Çakşı polza paydan, çabal polza çoktan.* ‘İyi olsa zenginden, kötü olsa fakirden bilindir.’ Türkiye Türkçesindeki “İyi olursa Allah’tan, kötü olursa kuldandan” sözüyle anlam açısından benzerlik gösterir. *Sookpa talaşsan kulağın çok polar, piybe talaşsan pajın çok polar.* ‘Soğukla dalaşsan kulağın yok olur, bey ile dalaşsan başın yok olur.’ zenginle kavgaya giren sıradan insanların hayatını kaybetme riski vardır. Bu durum muhtemelen eski toplum yapısının yansımasıdır. *Payba çargulaşpa, küştigbe küreşpe.* ‘Zenginle mahkemelik olma, güçlüyle güreşme.’ *Küştigbe küreşpe, alıppa adışpa, payba marğışpa, külükpe küçüreşpe.* ‘Güçlüyle güreşme, alp ile atışma, zenginle iddialaşma, yetenekli ile yarışma.’ İki zengin, mevki sahibi arasında geçen tartışmaya sıradan insanların karışmaması gerektiği vurgulanmaktadır: *İygi alıp kağışsa, ular arazında padat kırılar.* ‘İki alp kapışsa, aralarına giren sinek ölür.’

4. 2. Dostluk ve Arkadaşlık

Dostluk ve arkadaşlık ile ilgili atasözlerinin sayısı fazla değildir. *Malğa maarsak kerek, kijige argış kerek.* ‘Hayvana şefkatli sahip, kişiye ise arkadaş gerek.’ Burada her insanın arkadaşına ihtiyaç duyduğu dile getirilir. *Argıji çok kiji polbança.* ‘Arkadaşı olmayan kişi olmaz.’ *Argış köydere aytça, öştüg köölendre aytça.* ‘Dost yakarak söyler, düşman ballandırarak söyler.’ Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki “Dost acı söyler” atasözüyle anlam ve leksik açısından benzerdir. *Kemniñ argızı polza, küştüg polar.* ‘Kimin arkası olsa, güçlü olur.’

Apşak nekke karındaş ebes. ‘Ayı ineğe kardeş değil.’ atasözü iki kişinin arkadaşlığının onaylanmadığı durumlarda söylenir. Birkaç atasözünde ise insanların arkadaşlarından etkilendiği dile getirilir: *Kem aksakpa çörer, ol aksan ürgener.* ‘Kim topalla gezse topallamayı öğrenir.’ *Çaqsıba çörgen çaqsığa ürgener, aksakpa çörgen aksap ürgener.* ‘İyi insan ile gezen iyiliği öğrenir, topalla gezen topallamayı öğrenir.’ *Çoşdajın körbezeñ öştüğe tüjerziñ.* ‘Yoldaşını görmeyen düşmanın eline düşer.’ *Pir eski nançı iygi naa nançadan artık.* ‘Bir eski dost iki yeni dosttan iyidir.’

5. Öğüt Niteliğinde Olan Atasözleri

Öğüt niteliğinde olan birçok atasözü insan davranışlarını şekillendirmektedir. Atasözlerinde ataların edinmiş olduğu hayat tecrübesi, bilgelik, gözlemlenen durumlar ve öngörü yansıtılmaktadır. Türk kültüründe bilindiği gibi bilge kişi yaşlı, hayatı görmüş, çok yaşamış aksakaldır. Bu nedenle insanlar konuşma esnasında bir atasözü kullanmadan önce genellikle “Atalar şöyle der” diye söylerler. Bu da söylenecek atasözünün önemli bilgi içerdiğini ve üzerinde düşünmek gerektiğini göstermektedir.

Birçok atasözü emir kipiyle oluşturulmuştur. *Uluğdı uq, kiçigdi ürget.* ‘Büyüğü dinle, küçüğe öğret.’ Bu atasözü büyüklerin sözlerine kulak verilmesi gerektiğini ve bu sözlerin gelecek nesillere aktarılması gerektiğini belirtir.

İnsanı olumsuz durumlardan korumak için ya da olumsuzluk ile sonuçlanabilecek işlerden uzak durmasını sağlamak için söylenen atasözleri bulunmaktadır. *Arıg ebes kijini aş tabaқтаñ urak tut.* ‘Temiz olmayan kişiyi yiyecekten uzak tut.’ Burada kötü niyetli insanın zarar verebileceği düşünülerek aileden ve evinden uzak tutulması tavsiye edilmektedir.

İnsanı tehlikeli işten caydırmak için şu atasözü söylenir: *Kolıñnı pörü aksınğa sukpa.* ‘Kolunu kurdun ağzına sokma.’ *Kazakpa çaqsı pol, nanında malta pol.* ‘Rus ile iyi ol, ama döndüğünde tetikte ol.’ Bu atasözünde Şor Türklerinin Ruslarla ilişkileri ve onlara karşı tutumları görülmektedir. Burada Şor Türklerinin Ruslardan çekindiği, Rusları güvensiz ve tehlikeli gördükleri anlaşılmaktadır. *Tamniğ çizen, açığa pelenen.* ‘Tatlı yediysen acıya hazırlan.’ Burada insanın yaptığı işin doğurabileceği olumsuz sonuçlara hazır olması gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye Türkçesindeki “Tatlı tatlı yemenin acı acı geğirmesi olur” atasözüyle benzerdir.

Bazı atasözlerinde büyüklere saygılı davranmak ve alçak gönüllü olmak gerektiği vurgulanmaktadır: *Açayñnıñ alıñğa çabıs pol, uluğdıñ sözün uğaçı pol.* ‘Ağabeyin yanında alçak gönüllü ol, büyüğün sözünü dinle.’ *Uluğ kijiniñ sözün uksañ, uzak çajarziñ.* (Büyük

kişinin sözünü dinlersen uzun yaşarsın.) *Apşıydy uyatpa, uluğdy tepsebe.* ‘Yaşlıyı utandırma, büyüğü ezme.’ *Apşıydyň sözün kapka suk, uluğdyň sözün izepke sal, piydiň sözün şulukka tıkt.* ‘İhtiyarın sözünü heybeye koy, büyüğün sözünü cebe koy (her gün gerek olur), beyin sözünü çoraba sok’. *Uluğdy uyatpa, şaptıgdy tepsebe.* ‘Büyüğü utandırma, ünlü olanı ezme.’ *Tapkan çoluñny abaña da perbe.* ‘Bulduğun yolu babana da verme.’ Burada “açıkgöz ol”, “saf olma”, başka insanların önüne geçmesine izin verme” gibi anlamlar taşıyan bir tavsiye görmek mümkündür. Başka insanların hazıra konmasını engellemek gerektiği vurgulamak için *Oduñ taşpan kijini ot saldırba.* ‘Odun taşımayan kişiye ateş yaktırma.’ atasözü söylenir. Genellikle kızgınlıkla beddua eden insanlara söylenen *Öştüg kijige ölüm tilegençe, pozuña çadıg tile.* ‘Düşmanına ölüm dileyeceğine, kendine hayat dile.’ atasözünde ise insanı beddua etmekten vazgeçirme çabası görülmektedir. İnsanı gerçekçi olmaya davet eden atasözü *Çozannañ sebis et saktaba.* ‘Tavşandan yağlı et bekleme.’ atasözüdür. *Keçim altunğa paş sukpa* ‘At üstündeki battaniyenin altına başını sokma.’ atasözü ise insanın açık olanı görmezlikten gelmenin anlamsız olduğunu dile getirmektedir. Bir iş yaptırırken güç veya zor kullanmak yerine insanın sevdiği ya da hoşuna gideceği şeylerle kullanmak gerektiği *Attı kaçıba kaçırbaalar, sulaba kaçıraar.* ‘Atı kamçıyla koşturmayın, arpayla koşturun.’ atasözünde görülür. İnsanın elindeki kıymetini bilmesi için şu atasözü kullanılır: *Mönüs ta polza, sebiske toola, as ta polza, köpke toola.* ‘Zayıf da olsa semiz düşün, az da olsa çok diye düşün.’ *Tuğar tuğbas palağa pejik çepsep salba.* ‘Doğar doğmaz bebeğe beşik yapma.’ *Tuğalak palağa pejik çepsep salba.* ‘Doğmamış bebeğe beşik yapma.’ Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Doğmamış çocuğa don biçilmez.” olarak söylenebilir. *Suğ körbençe ödük şeşpe.* ‘Nehri görmeden çizmeleri çıkarma.’ Bu atasözünün Türkiye Türkçesindeki karşılığı “Dereyi görmeden paçaları sıvama” şeklindedir. *Aş çiiip çiganda manzraba, atka müngeñde saadaba.* ‘Yemek yerken acele etme, ata bindiğinde yavaş davranma.’ atasözü bir işin bir an önce yapılması gerektiğini tavsiye eder.

Birçok Şor atasözü insanlara olumlu karakter özelliği kazandırmak için söylenmiştir. *Paş çarılza pörük işinde, kol sınza, niğinde.* ‘Baş yarılrsa başlığın içinde, kol kırılrsa gömleğin içinde.’ Burada kimseye başına geleni anlatmamak gerektiği vurgulanır. Türkiye Türkçesindeki “Kol kırılır, yen içinde kalır.” atasözüyle benzerlik gösterir. *Kiji çabıgın aşpa, pozunıñ çabıg çabılar.* ‘Başkasının gizlediğini açma, senin gizlediğin kapalı kalır.’ atasözünde başkalarının ayıbını açığa çıkarmamak gerektiği dile getirilir. *Uji paji çok polba.* ‘Ucu başı olmayandan olma.’ Atasözünde ise insanın kararlı olması istenir. *Kijiğe püt, sagıjıñ tut.* ‘Başkasına inan, ama aklını kullan.’ atasözünde insanın kendi fikirlerinin olması ve başkasının aklıyla hareket etmemesi gerektiği tavsiye edilir. *Kirdirçen sözüñge kirbe.* ‘Yanılıcı sözlere girme.’ atasözünde insanın her söylenene kulak asmaması gerektiği dile getirilir. *Sıra suraba, sağış sura* ‘İçecek dileyeceğine akıl dile.’ *Pozuña urunmaska, kijige çarıñ et.* ‘Üstüne düşmesin diye, başkasına ışık ol.’ atasözünde ise insanın kendisine zarar vermesin diye onlara yardım etmesi tavsiye edilir. *Sadıgıçıba inağ polba, piy kılınma nançı polba* ‘Tüccarla inatlaşma, beyin kölesiyle dost olma.’

Bazı atasözlerinde Şor Türklerinin temel uğraşları olan av ile ilgili kavramlar da bulunur. *Atkalak kiigini atkanğa toolaba.* ‘Vurmadığım geyiği vurulmuş sanma’ ya da *Çarakka körüngeñ añni etke toolaba.* ‘Göz ile gördüğün avı et sanma’ atasözlerinde insanın henüz gerçekleşmemiş bir olay üzerine olmuş bitmiş gibi konuşmaması gerektiği

dile getirilir. *Kemniş multık, aarıok tük nebe.* ‘Tüfek kiminse kürk onundur.’ *Açııkta ödürgen kiik edi parçın çonniş çiiji polar, emde sokқан koy edi – eezoқ perze, çiiş polar.* ‘Avda öldürülen geyik etinden herkes yer, evde kesilen koyunun etinden ev sahibi izin verirse yenir.’

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde Şor Türkçesi yok olma sürecindeki diller arasında bulunmasına rağmen konuşma dilinde atasözleri kullanılmaktadır. Şor Türklerinin günlük hayatı ve düşünce tarzları atasözlerine yansdığı için uzak geçmişlerine dair izler bulmak mümkündür.

Yapı bakımından Şor atasözleri basit ya da şartlı cümle şeklindedir. Öğüt ya da tavsiye niteliğinde kullanılan atasözlerinde yüklem daima emir kipi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Basit kurallı cümle şeklinde olan atasözlerinde ise sıkça olumlu ve olumsuz kavramların karşılaştırılması göze çarpmaktadır. Şartlı cümle şeklindeki atasözlerinde dile getirilen durum ya da özelliğın neden-sonuç ilişkisi temelinde ortaya çıktığı vurgulanır. Böylece yapılmaması gereken durum ya da kınanan özellik genellikle cümlenin ilk kısmında yer alır. Dikkat çekici bir diğer durum ise şiirsel yapıya sahip atasözleri bulunmamaktadır. Kaynak olarak kullanılan literatürde Şor atasözleri iki mısradan oluşmaktadır. Fakat bu yapı doğru değildir. Çünkü Şor atasözleri iki farklı mısradan oluşmamaktadır, sadece neden-sonuç ya da karşılaştırma yapılan atasözlerini ikiye bölmek mümkündür. Genellikle kurallı cümle şeklindeki atasözlerindeki kelimelerin hepsi Şor Türkçesine aittir. Alıntı kelimelerin atasözlerinde bulunmaması dikkat çekmektedir. İncelemeye alınan atasözlerinin bazıları Rusçadan kelime kelimesine çevrilmiştir. Fakat onlarda bile alıntı kelime görmek mümkün değildir.

İncelenen atasözleri anlam açısından sınıflandırılmıştır. Atasözlerinin büyük bir kısmı iyi insan ve kötü insan temelindedir. Şor atasözlerine göre iyi insan çalışkan ve akıllıdır. Böylece atasözlerinden Şor Türklerinin hayatta kalmaları için sürekli çalışmak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Çalışkanlık daima zenginlik ile özdeşleştirilir. Zenginlik daima üstünlük ve güç demektir. Kötü insan kavramı ise ikiyüzlülük, tembellik, boşboğazlık ve aptallık gibi olumsuz insan karakteriyle özdeşleştirilmektedir. Ayrıca en çok kınanan olumsuz özellik ise aptallıktır. Kötü insan karakter özelliklerini dile getiren atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Atasözlerinde geçen uğraşlardan avcılık ön plandadır. Fakat unutmamak gerekir ki, bu uğraşlar ataların uğraşlarıdır ve günümüz Şor Türklerinin uğraşları değildir.

Dikkat çeken başka bir unsur ise atasözlerinde akraba terimlerine yok denecek kadar az rastlanmasıdır. Sadece bir atasözünde “dayı” ve “yeğen” akraba terimi görülür. Erkeklerle ilgili olumsuz anlam içeren atasözlerine rastlanmaması erkeğın baskın olduğu, avcılık ile balıkçılıkla aileyi geçindirdiği ve aile reisi olduğunun göstergesidir. Kadın ile ilgili atasözlerinin çoğu olumsuz anlam içerir. Şor Türklerinin ataerkil bir toplum oldukları atasözlerine yansıyan erkek çocuğının kıymetinden de anlaşılmaktadır. Çünkü tüm Türk toplumlarında olduğu gibi Şor Türklerinde de soy erkekten devam eder. Bunun yanı sıra atasözlerinde yansıtılan büyüklere karşı büyük bir saygı, toplum içindeki insanlar arasındaki ilişkiler hakkında bilgi vermektedir. Şor atasözlerine göre büyüklerin sözü dinlenir, tecrübesinden faydalanıp ders çıkarılır.

Leksik açıdan değerlendirdiğimizde dikkat çekici durumlardan birisi evcil hayvanlardan daha çok at ve köpek, yabancı hayvanlardan ise genellikle en sık avlanan ve yenen hayvan olduğu için geyik ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Şor Türklerinin günlük hayatlarında zikredilen hayvanların özel yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. At olumsuz anlam içeren atasözlerinde geçmez, fakat köpek daima olumsuz karakter özelliği taşıyan insanlar ile ilgili atasözlerinde geçer. Atasözlerinde daha çok geyiğin geçmesi ise, geyiğin en çok avlanan, eti yenen ve derisinden gelir elde edilen hayvan olmasıyla özdeşleştirilebilir. Şor masallarında sıkça karşımıza çıkan ayı, atasözlerinde neredeyse hiç geçmemektedir. Aynı şekilde kurda da atasözlerinde yer verilmemiştir. Bu durum ayı ve kurt gibi yabancı hayvanların Şor kültüründeki yeri ve Şamanizm ile totemlerle özdeşleştirilebilir. Tilki kurnazlık simgesi değil, akıllılığın ve tecrübenin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Balıkçılık ve nehir Şor Türkleri için avcılık kadar büyük öneme sahiptir. Hatta bazı atasözlerinde vatan ve vatan hasreti kavramları nehir ile özdeşleştirilmiştir. Bu şekilde atasözlerinde Şor Türklerinin buldukları toprakların coğrafik özelliği yansıtılmıştır. Şor Türkleri iyi dilek olarak “Suyu olsun” (nehri olsun, nehrin yakınlarında otursun) diye söylerler. Bu da bir kez daha hayatlarında nehrin ne kadar büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Atasözlerinde geçen doğa olayları genellikle vurgulanmak istenen özelliği ya da durumu daha belirgin bir şekilde ortaya koymak için karşılaştırmalarda kullanılmıştır.

Öğüt mahiyetinde olan atasözleri genellikle insanların toplumda kabul gören davranışlarıyla ilgilidir. Bu tür atasözleri yardımıyla insana istenilen davranış kazandırılır. İnsanlar arasında ilişkileri şekillendiren davranışların ve büyüklere saygının, dostluğun önemi gibi kültürel değerlerin önemi bu atasözlerinde vurgulanır.

Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan atasözleriyle anlam ve leksik yapı bakımından benzer olanlar mevcuttur. Dolayısıyla Şor atasözleri ortak Türk kültür mirası olarak kabul edilebilir.

Kaynakça

- AÇA, Mehmet (2011). “Tıva Atasözleri”. *Karadeniz*, 3/12: 29-50.
- AKSOY, Ömer Asım (1984). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1. Atasözleri Sözlüğü*. TDK Yay., Ankara.
- ARÇIN, S. Mehmet (2013). “Tıva Türklerinin Atasözleri. Folkloristik”. *Prof. Dr. Süleyman T. Kayıyov Armağanı*, 304-319.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2007). “Tuva Türkleri Atasözleri”. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı. Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi*, C. 8. Ankara: AYK AKM Başkanlığı Yayınları: 257-262.
- AZMANOĞLU, Mesut (1999). *Türk Dünyası Atasözleri*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- BABATÜRK, Semih (2016). *Şor Türkçesi*. Doktora Tezi. KTMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BAĞCI, Atilla (2020). “Şor Türkleri Atasözlerinde Hayvan Kültü”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 50: 319-346.
- CENGİZ, Mikail (2016). “Teleüt Atasözlerinden Seçmeler I”. *Türkbilgi*, 32: 131-140
- CEYLAN, Emine (1996). *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri. Çuvaşça-Türkçe/Türkçe-Çuvaşça Sözlük*. Ankara: Simurg.
- ÇAKMAK, Cihan (2015). “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Bulunan Benzer Atasözleri”. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7: 177-189.
- ÇELİK, Şavk Ülkü (2000). *Kırgız Atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ÇİSPIYAKOV, E. F. (2004). *Yazık, İstoriya, Kultura Turkov Yujniy Sibiri Kemerova*, 7-13.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

- ÇUDAYAKOV, A. İ. (2008). *Duhovnaya Şoriya. Şorskiy Folklor m Zapisyah i İz Arhiva Professora A. İ. Çudoyakova*. Kemerovo: Kuzbass.
- DIRENKOVA, N. P. (1940). *Şorskiy Folklor*. Moskova-Leningrad.
- DİLEK, İbrahim (1996). "Altay Türklerinin Ata Sözlere". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1: 107-120.
- DOĞAN, Levent (2020). "Türkmen Atasözlerinde Meslek Adları". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/2: 648-664.
- DURMUŞ, Oğuzhan (2018). "Türkçede Aykırı Atasözleri". *Türkbilig*, 36: 29-40.
- GÜL, Bülent (2003). "Moğol Atasözleri". *Türkbilig*, 2003/5: 45-64.
- GÜL, Bülent (2010). *Moğol Atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- GÜNGÖR, Ahmet; CAILOVA, G. Asel (1998). *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*. Ankara: Engin.
- İLGİN, Ali (2016). "Tofa Karagas Türklerinin Atasözleri". *Türkbilig*, 32: 115-130
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2007). *Saha Türklerinin Atasözleri / İnceleme-Metin*. Ankara: Nobel.
- KÜRENOV, Sapar; GÜMÜŞ, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*. Ankara: Engin.
- MUSAOĞLU, Mehman; GÜMÜŞ, Mutittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*. Ankara: Engin.
- ÖLMEZ, Mehmet (2009). "Tuva Atasözlerinden Seçmeler". *Sibirische Studien*, Göttingen & İstanbul, B4/N1: 51-128.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş (1992). *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: DTV.
- PEKACAR, Çetin. (2006). *Kumuk Türklerinin Atasözleri İnceleme-Metin-Dizinler*. Ankara: Meyil.
- TANNAGAŞEVA, N.; KURPEŞKO, N.; AKALIN, Ş. Haluk (1995). *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları.
- TAYMAS, A. Battal (1968). *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- YOLDAŞEV, İbrahim; GÜMÜŞ, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*. Ankara: Engin.
- ZEYNEŞ, İsmail; GÜMÜŞ, Muhittin (1995). *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*. Ankara: Engin.